

Т.П. Казакова

СІНЕРГЕТЫЧНАЯ ПАРАДЫГМА Ў ТВОРЧАСЦІ КІРЫЛЫ ТУРАЎСКАГА І ГРЫГОРЫЯ ЦАМБЛАКА

Пры даследаванні сінергетычных парадыгм у творчай спадчыне аўтараў эпохі Сярэдневякоўя неабходна ўлічваць традыцыяналістычны тып мастацкага мыслення, які быў “арыентаваны на трансляцыю гнасеалагічнай нормы” [9, с. 5]. У аснове мастацкага бачання тураўскага епіскапа Кірылы і мітрапаліта Вялікага Княства Літоўскага Грыгорыя Цамблака была “ідэя іканічнай прыроды слова” [2, с. 69]. Прапаведнікі цудоўна валодалі тэорыяй рытарычнага майстэрства, якая была выкладзена ў сачыненнях Гермагена з Тарса і Георгія Хіравоска, творча развівалі вопыт візантыйскіх рытараў, неслі людзям яркае мастакоўскае слова.

Даследчыкі творчасці Кірылы Тураўскага неаднаразова адзначалі ў яго пропаведзях перавагу паэтычнага элемента над дыдактычным. Сімволіка-алегарычны план адлюстравання рэчаіснасці дазваляў аўтару выйсці на агульначалавечую праблематыку, рытарычная ампліфікацыя (дамінанта мастацкага стылю Кірылы Тураўскага) экспрэсіўна і маляўніча разгортвала тэму ў сэнсавым і эмацыянальным плане.

Грыгорыя Цамблака тэалагі называлі “аратарам-мастаком”, “паэтам-лірыкам”, які таленавіта развіваў традыцыі рытарычнага майстэрства тураўскага епіскапа на землях усходніх славян. Мастацкую дамінанту прапаведніка-ісіхаста складае ўяўленне пра тое, што слова можа “ўвасабляцца”, валодае жыватворнай сілай. Грыгорый Цамблук выкарыстоўвае ўсе прыёмы экспрэсіўна-эмацыянальнага стылю (“певец издалеча плетя песнь”), пераконвае інтанацыяй, рытмам, рытмічным варыяцыі дазваляюць вяртацца да асноўнай тэмы, якая пры гэтым падкрэсліваецца і набывае мастацкую экспрэсію.

Значную ролю ў творах пісьменнікаў адыгрываюць топасы, якія ствараюць план выказвання і план зместу. Д.С. Ліхачоў падкрэсліваў: “Стэрэатып дапамагаў чытачу “пазнаваць” у творы неабходны настрой, звыклыя матывы, тэмы” [5, с. 61].

Аснову мастацкага светабачання Кірылы Тураўскага і Грыгорыя Цамблака сфармавала Біблія – кніга, якая “у найвышэйшай ступені ўвасобіла адну з асноўных катэгорый эстэтыкі – катэгорыю ўзвышанага” [8, с. 171]. Кірыла Тураўскі разглядаў творчасць як своеасаблівае вызваленне ад зямной існасці і яднанне з Богам. Ён называе чалавека “тварью в мале великой”. Пісьменнік-ісіхаст Грыгорый Цамблук бачыў

у творчасці “сумеснае з Богам дзеянне чалавечага духа, богадзеянне, тэургію – працяг справы Бога” [4, с. 209]. Слову адводзілася роля пасрэдніка паміж нябесным светам і зямным, праз прызму Святога Пісання пісьменнік імкнуўся асэнсаваць гістарычнасць быцця і праблему зямнога прызначэння чалавека, бо верыў, што слова “поврежденный ум уврачуеть, прельщенную душу обратит и совершена собою обновит человека” [10, с. 304].

Значнае месца ў творчасці сярэднявечных рытараў займала праблема маральнага ўдасканалення чалавека. М. Бярдзьеў пісаў, што “хрысціянства ўпершыню прызнала бясконцую каштоўнасць чалавечай духоўнасці” [3, с. 92]. Кірыла Тураўскі ў “Прытчы пра душу і пра цела”, у “Слове пра чалавека і нябесныя сілы” і ў “Слове святога Кірылы”, разважаючы пра духоўнае і цялеснае, нябеснае і зямное, паказваючы дваццаць “мытарств” чалавека, абапіраючыся на аўтарытэты евангеліста Мацвея, Іаана Багаслова і апостала Паўла, сцвярджае, што “высотою и величеством невозможно изглаголитъ усты человеческий” [7, с. 388]. У творах тураўскага епіскапа праз багатую біблейскую вобразнасць і цытацыю тэкстаў Святога Пісання, твораў візантыйскіх рытараў яскрава адчуваецца прыярытэт духоўнага над цялесным, ён верыў у магчымасці чалавечай душы дасягнуць нябеснага царства.

Грыгорый Цамблак успрымае чалавека як вышэйшую разумную істоту, дзеля якой Бог стварыў свет. Філасофія ісіхастаў пабуджала да ўнутранай духоўнай актыўнасці, самазасяроджвання ў малітве, да самаўдасканалення асобы, бо ісіхасты разглядалі чалавека як “адзіную псіхасаматычную істоту”. У пахвальных словах вобразы Яўфімія Тырнаўскага, мітрапаліта Кіпрыяна паказаны на фоне дзейнасці біблейскіх герояў – Аўраама, Майсея, Саламона, апостала Паўла і іншых, пісьменнік уключае асобы асветнікаў у кантэкст сусветнай гісторыі. Градацыя думкі Грыгорыя Цамблака прасочваецца ў арганічным пераходзе ад дзейнасці герояў біблейскай гісторыі да асабістых перажыванняў і пачуццяў. У творах сярэднявечных рытараў цытаты з біблейскіх кніг з’яўляюцца важным стылевым фактарам, выконваюць ролю “стылістычнага ключа”, выказванні біблейскіх герояў выклікаюць шматлікія асацыяцыі і аналогіі.

А.А. Мельнікаў адзначаў, што Кірыла Тураўскі пэўную ўвагу надаваў святому крыжу: “Як смерць была парушэннем забароны кранаць плод з Дрэва Пазнання, так і жыцце ўвайшло ў свет з Дрэвам Жыцця, абмытым жыватворнай Хрыстовай кроўю” [7, с. 153].

У “Слове на Узвіжанне святога крыжа” Грыгорый Цамблак, усведамляючы дыяхранію сімволікі крыжа, уводзіць у пропаведзь адзін з галоўных біблейскіх сімвалаў – Дрэва жыцця, якое ўвасабляе ўніверсальную канцэпцыю сусвету і супастаўляе яго з “кресным дрэвам”: “Тамо древо и zde древо, оно и посреди рая; и ее посреди земля; и оно убо землю и благораслию и листвием украшено, удобрено и плодам привлекающим очи и подвижающим желанием... Сие же невлаженное, суходеланное, но благословением понесе, но бессмертие дарова, но послушанием исправи”... [1, с. 233] Гэтыя сімвалы аб’ядноўваюць усе сферы космасу і выражаюць ідэю выратавання. Згадваючы пра грэхападзенне чалавека, які “иже древа из рая изгнан бысть... и в поте лица своего хлеб снелати осужден”, прапаведнік засяроджвае ўвагу на духоўным аспекце “древа крестного”, якое сімвалізуе імкненне да Бога і вечнасці.

Цэнтральнай ідэяй творчасці Кірылы Тураўскага з’яўляецца духоўнае ператварэнне чалавека пры дапамозе кніжнай асветы. У “Прытчы пра душу і пра цела” тураўскі епіскап сцвярджае: “Добро убо, братье, и зело полезно еже разумевати нам божественных писаний ученье: се и целомудрену душу стваряет, и к смирению прилагает ум, и сердце на реть добродетели възъстряет, и всего благодарствена стваряет человека, и на небеса к горним обещанием мысль приводит, и к духовным трудам тело укрепляет, и преобидити сего настоящего житья, славы и богатства творит, и всея житийская света сего печали отводит” [7, с. 429].

У творчасці Грыгорыя Цамблака ідэя ператварэння з’яўляецца дамінантнай, бо ў аснове яго светапогляду было ўяўленне пра разумовую малітву і фаворскі свет, свет ператварэння, які папярэднічаў царству Бога. Згодна з ісіхасцкай тэорыяй, чалавек пры дасягненні найвышэйшай ступені дасканаласці мог убачыць фаворскае святло, водбліскі якога маглi адбіцца і на ім. У “Слове на Ператварэнне Госпада Бога Ісуса Хрыста”, якое Грыгорый Цамблак напісаў у Вільні, на аснове псалма (Псалтыр 67, 16) ён стварае гімн Фаворскай гары, дзе адбылося духоўнае ператварэнне Ісуса Хрыста: “гора божия, гора усыренная, гора тучна, гора, яже благоволи Бог жити в нея” [10, с. 200]. Манументальнасць падзеі, эмацыянальнае напружанне ў фінале пропаведзі дасягаецца шматлікімі анафарычнымі паўторамі: “сей преклоняются горы, сей дароносят холми, сию чтут острова, сию ублажают ноща, сию послушают юдоли, сию хвалят пустыня, сию превозносят вертепе, сию орошают облацы, сию прохлаждают ветри, сию воспевают птицы, сию желают иноци” [10, с. 207].

Грыгорый Цамблак таленавіта пераплятае біблейскія цытаты, алюзіі з Бібліі, выкарыстоўвае шматлікія тропы і фігуры, каб асэнсаваць асноўную ідэю ісіхастаў – прыроду фаворскага святла. Аўтар супастаўляе гару Фавор са старазапаветнымі гарамі – Сінаем, Харывам і Араратам – як святло і цемру, падкрэслівае, што Фавор – гэта месца **над** гэтым светам, “уединенно и пусто”.

Такім чынам, сінергетычная парадыгма ў творах Кірылы Тураўскага і Грыгорыя Цамблака абумоўлена традыцыяналістычным тыпам мастацкага мыслення, сярэднявечнай хрысціянскай мадэллю свету, прагматыкай жанру і, бясспрэчна, талентам мастакоў Слова.

Літаратура

1. Анталогія даўняй беларускай літаратуры: XI – першая палова XVIII ст. Мінск, 2003.
2. Бердяев Н. Смысл истории. М., 1990.
3. Бахтина О.Н. Феномен старообрядческой литературы в контексте христианского понимания слова // Вестник Московского университета. Сер. 9. 1988. № 4.
4. Левшун Л.В. История восточнославянского книжного слова XI–XVII веков. Мінск, 2001.
5. Лихачев Д.С. Поэтика литературы. Художественно-эстетическая культура Древней Руси XI–XVII века. М., 1996.
6. Макарий. О Григории Цамблаке, митрополите Киевском, как писателе // Известия Академии наук по отделению русского языка и словесности. Т. VI. СПб., 1875.
7. Мельнікаў А.А. Кірыл, епіскап Тураўскі. Мінск, 1999.
8. Синило Т.В. Древние литературы Ближнего Востока и мир Танаха (Ветхого Завета). Минск, 1998.
9. Смирнова О.А. Повествовательные структуры восточнославянской литературы XI–XIII веков. Автореферат дис. ... канд. фил. наук. Мінск, 2004.
10. Цамблак Григорий. Слово на Вознесение Иисуса Христа // Торжественник. Аддзел рукапісаў і старадрукаў НБ Беларусі. № 214.
11. ЧОИДР. Кн. 1. М., 1872.

У.Г. Кароткі

ПІСЬМЕННІК І МЕЦЭНАТ: ПРАБЛЕМА ВЫБАРУ МОВЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ XVII СТ.

Літаратурна-публіцыстычную спадчыну нашых продкаў, якія жылі і тварылі ў XVI–XVII стст., нельга даследаваць без уяўлення пра тое, якое значэнне яны надавалі словам *мова, слова, язык, простой, посполиты*, якія гісторыка-філалагічныя сентэнцыі меліся на ўвазе пры выкарыстанні гэтых тэрмінаў. Актуальным з’яўляецца таксама пытанне пра выбар мовы тым ці